

DR. PETRUSKA FERENC

„Ma Istenhez fohászokdtam.

Azt mondta: szégyenkezik, mivé lettem s mit tettem.

Ma az Ördöghöz is szóltam.

Fogadkozott, hogy minderről nem tehet.

Megértettem, hiszen én ugyanezt érzem...”

(Részlet a Five Fingers Death Punch amerikai rockegyüttes
a Mennyország keserű oldala című dalából az amerikai veteránokról)

A rekonverzió szabályozásának története

The history of regulating reconversion

Absztrakt

A katonák, akik a társadalom más tagjaitól ősidők óta átvették a háborúkra felkészülés és azok megvívásának terhét, áldozatot vállalnak országuk biztonságáért, amellyel olyan tudást, jártasságot és nem utolsósorban szervezeti kultúrát sajátítottak el, amely alapjaiban tér el a civil közegben megszokottól. Ezek adaptációs nehézségei, a társadalmi konfliktusok megelőzése, a civil társadalomban hasznosítható képességek és készségek elsajátítása érdekében az államnak széleskörű eszközzel kell rendelkeznie. Különösen fontossá válik a kérdés az önkéntes haderők esetében, ahol az állomány egy része viszonylag fiatalon kényszerül váltásra.

A szerző felvázolja a kiléptetés, rekonverzió hazai és nemzetközi szabályozásának történetét, definiálja fogalmát, összegzi a sikeres rekonverzió jellemző pilléreit. Rámutat, hogy a rekonverzió távolról sem szociális gesztus: érdeke a hadseregnek a professzionalitás motiváció érdekében és a társadalomnak, hogy egy veterán annak hasznos tagjává válhasson.

Abstract

Soldiers, who since ancient times have taken over the burden of preparing for wars and fighting wars from other members of society and have made sacrifices for the security of their countries, have acquired such special knowledge, skills and organizational culture that differ ultimately from those in the civilian sphere. The state has to possess a comprehensive set of tools in order to manage the

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 2. szám

adaptation difficulties, prevent social conflicts and facilitate the acquisition of capabilities and skills that are practical in civilian society. The issue is becoming increasingly important in professional military forces where a high number of servicemembers need to retire at a relatively young age.

The author outlines the history of regulating reconversion in Hungary and abroad, provides a definition of the term and summarizes the necessary elements of successful reconversion. He points out that reconversion is not a social gesture, it is of crucial importance to the military for professionalism motivation and it is of special significance to society as reconversion ensures that exservicemen can become its useful members.

I. REKONVERZIÓ FOGALMA

A rekonverzió fogalmát a francia Pierre Bourdieu¹ használta először. Bourdieu Rekonverziós stratégiák című művében a társadalmi elit vagyonának továbbadását és reprodukcióját átalakította a '70-es évekre: az elit tagjai a családtársadalmi helyzetüknek, címüknek és vagyonuknak átörökítése helyett az iskoláztatás felé fordultak és ez vált az elit pozíció átörökítésének eszközévé. Az újratermelési stratégiák elsősorban a reprodukálható – gazdasági-kulturális-kapcsolati tőke aránya – tőke mennyiségétől és arányaitól függenek. Ha a fenti arány változása tapasztalható, az a stratégia átalakítását követeli, amelyek egyike az iskolázottságra törekvés. A '70-es évekre a vagyonosok változtattak reprodukciós stratégiát és az oktatást, azaz az iskolai végzettséget használják a tőkeát ruházás eszközéül. A felsőbb osztályok által alkalmazott stratégiaváltás viszont elindította az iskolai címek értéktelenedését és rákényszerítette a társadalom teljes spektrumát a magasabb és kurrensebb végzettségek megszerzésére. Az oktatás, leginkább azon belül is a felsőoktatás révén behozott szellemi tőke a családi és személyes kapcsolatok sokkal eredményesebb kihasználását teszi lehetővé, mindez társadalmi tőke sokkal jobb kihasználását eredményezi. A társadalmi kapcsolatok fejlesztésébe (networking) és a szellemi tőke megszerzésébe (például egyetemi tanulmányok) fektetett gazdasági tőke később visszaváltható, azaz rekonvertálható gazdasági tőkév. Ez azt jelenti, hogy pénz- és időbefektetéssel megszerzett kapcsolatok és végzettség magasabb jövedelemmé rekonvertálható.

A Magyar Honvédségben alkalmazott rekonverzió a humán erőforrás-gazdálkodásban alkalmazott terminológia, amelyet Bourdieuval ellentétben nem az anyagi tőke átalakítására, majd még több jövedelemre való visszaváltására, hanem a katonáknak a polgári életbe történő békés visszavezetésére alkalmaznak.

A katonák humán rekonverziójának fogalmát a rendszerváltás utáni időszakban a nagyarányú létszámcsökkentések és az önkéntes jelleg térnyerése kapcsán a humán erő-

¹ Pierre Bourdieu (Denguin, 1930. augusztus 1. – Párizs, 2002. január 23.) francia szociológus, antropológus és filozófus.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 2. szám

forrás gazdálkodásban alkalmazzák, de szorosan összefügg infrastrukturális, gazdasági és politikai változásokkal. A rekonverzió alatt tehát a hadsereg tagjainak visszaintegrálásáról beszélünk a civil társadalomba, amelynek célja, hogy képzettségének, végzettségének és tapasztalatainak megfelelő munkahelyet találjon a civil életben. A rekonverzió nem egyszeri aktus, hanem komplex folyamat, amely magába foglal pszichológiai, képzési, jogi és egzisztenciális elemeket is. A rekonverzió hétköznapi értelemben a szervezet, illetve a munkáltató által biztosított intézményrendszer a kiszolgált katonák munkaerő-piaci és társadalmi visszaillesztésének segítésére. A rekonverzió szűk értelemben a nemzeti hadseregekben² fegyveres szolgálatot teljesítők kiválását jelenti bármilyen más foglalkoztatási jogviszonyba. A rekonverzió tág értelemben a nemzeti hadseregekben fegyveres szolgálatot teljesítők kiválása és átállása nem katonai jogviszonyba. Ezen értelmezés indoka egyrészt, hogy Btk.³ szerint a katona fogalmába a társ fegyveres szervezetek állománya is értendő, másrészt az állományváltás e jogviszonyok hasonlósága (hierarchikus jelleg, hasonló szervezeti kultúra stb.) miatt legtöbbször nem is igényel rekonverziós intézkedéseket. A rekonverzió legtágabb, hétköznapi értelemben a nemzeti hadseregekben fegyveres szolgálatot önkéntes vállalás alapján teljesítők kiválása a civil szférába. Írásomban a rekonverzió a szűk értelemben vett rekonverziót értem, így a rekonverzió értem a más közszolgálati jogviszonyba átléptetés lehetőségét is.

II. A REKONVERZIÓ HELYE A HUMÁNPOLITIKÁBAN

Minden társadalom saját katonáitól tántoríthatatlan hűséget, hivatásukhoz méltó, példamu-tató életvitelt, feltétlen engedelmességet és alávetési hajlandóságot, bátor helyállást, magas fokú készenléteket és fegyelmet követel. Alapvető, hogy ennek fejében a professzionális haderőbe lépés társadalmi rangot és presztízst kell jelentsen. Szolgálati viszonyt nem szabad, hogy a legkisebb elvárás felé törekvők létesítsenek, hanem azok, akik kvalitására, képzettségére és végzettségére a Magyar Honvédségnek igenis szüksége van. Ugyanígy nem lehet a Magyar Honvédséget ugródeszkának használni, amelyet jogi garanciákkal⁴ védeni szükséges. A rekonverzió intézményesülése garanciát jelenthet arra, hogy szolgál-tati jogviszonyt a legkiválóbb képességgel, tapasztalattal és végzettséggel rendelkezők léte-sítsenek.

² A zsoldosok a katonákkal ellentétben idegen ország hadseregében fizetségért harcolnak.

³ Btk. 127. § (1)^{2Z} E törvény alkalmazásában katona a Magyar Honvédség tényleges állományú, a rendőrség, az Országgyűlési Őrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, a hivatásos katasztrófavédelmi szerv, valamint a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagja.

⁴ Hjt. 227. § (3) bekezdése kimondja, hogy „az ösztöndíjszerződést, és annak módosítását írásba kell foglalni. A honvéd tisztjelölt az ösztöndíjszerződés megkötésével vállalja, hogy honvédtiszti tanulmányait legjobb képességei szerint folytatja, és hivatásos állományba vételét követően, *legalább a honvédtiszti alapképzés kétszeresének megfelelő időtartamban a Honvédségnél szolgálatot teljesít. A Honvédség azt vállalja, hogy a honvéd tisztjelölt honvédtiszti tanulmányait támogatja, ezek befejezését követően hivatásos állományba veszi, és megfelelő szolgálati beosztásban foglalkoztatja.*

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 2. szám

A *tényleges szolgálat* anyagi, erkölcsi és társadalmi együttes elismerést kell jelentsen. Ez egyrészt egy javadalmazási szükséglet, amelynek mértéke minden ország – így hazánk is – gazdasági teherbíró képességén, a tárca érdekérvényesítő képességén, külpolitikáján és nem utolsó sorban a nemzetközi környezeten múlik. Az egyén szempontjából az oka indifferens, hiszen a védelmi felülvizsgálatok és haderőszervezések széles körben ismert tanulsága, hogy a hierarchikus szervezetben, sokszor alacsonyabb jövedelem ellenében végzett szolgálat nem feltétlen jelent nagyobb létbiztonságot a civil szférához képest. Természetesen a civil szféra munkahelyi biztonságát a Magyar Honvédség még mindig messze felülmúlja, de a civil szférában létező munkaerő-piaci biztonság a hadseregben nem vizsgálható. Ez azt jelenti, hogy a civil munkavállaló munkahelyi védelme korlátozott és sokkal könnyebben veszíti el az állását egy adott munkáltatónál, viszont hasonló profilú munkavállalóknál rövid időn belül felveheti a munkát. A szolgálati viszony megtartását törvényi garanciák segítik, de ha az mégis megszűnik, a katonai végzettséggel és főként kultúrával, tapasztalattal a civil munkaerő-piaci elhelyezkedés körülményesebb a civil kollégáknál, illetve az elmúlt évek hazai gyakorlatát tekintve sok esetben a katonainál sokkal alacsonyabb presztízsű és jövedelmű munkakörben volt lehetséges. A katonai hivatás megbecsülését szokás lezárni annak objektív anyagi akadályainak hosszabb-rövidebb bizonygatásával, amely megítélésem szerint rendkívül egyoldalú. A legénységi állomány fluktuációja a Magyar Honvédségben magas, erkölcsi elismerésük körükben kiemelten fontos. Az altiszti és tiszti állomány mobilitása speciális képzettsége, végzettsége, tapasztalata miatt korlátozott, ezért a civil társadalomba visszavezetésükről elfeledkezni óriási hiba. Miért hiba, ha az altiszti és tiszti állomány legtöbbször ragaszkodik hivatásához? A válasz a produktivitásban keresendő: határozott álláspontom, hogy nem elegendő egyetlen állománykategóriát sem csupán az illetménye összegével pályán tartani. Magyarország nem engedheti meg, hogy kis létszámú professzionális haderejében beosztást foglaljanak el – vitathatatlanul – megfelelő képességűek, akik nem tudásuk és munkabírásuk legjavát nyújtják. Évtizedeken szigorú függelmi viszonyban, centralizált vezetés mellett, a legapróbb részletességgel kidolgozott szabályok között a legnagyobb precizitással kiváló és lelkiismeretes munkavégzés nem garancia arra, hogy bárki a civil szférában is méltó munkakört töltsön be. A Magyar Honvédségnek szintén érdeke az általa és költségén kiképzett munkaerő megtartása. A hatékony rekonverzió pedig abban segíthet a szolgálat viszony alatt, hogy az állomány tagja munkaköri kötelezettségeit teljesítse és ne kelljen a kiválás közeledtével éveket a munkaerő-piaci elhelyezkedését előkészítenie.

A *szolgálat befejezése után* a katonák emberséges, piacképességük megtartása mellett történő rekonverziója semmiképp sem a munkáltató Magyar Honvédség kegye, hanem állami érdek. Bár elvárható a társadalomtól, hogy komoly nemzeti és nemzetközi kötelezettségvállaláson alapuló feladatokat élete kockáztatásával végző „munkaerő” a lehető legelőnyösebb anyagi, erkölcsi támogatás mellett, szakszerű eljárás keretein belül kerüljön vissza a társadalomba. A társadalmi hasznossága a fenti eljárásnak vitán felül áll, hiszen

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 2. szám

nem mindegy, hogy a leszerelt a társadalombiztosítást terheli vagy munkaerejét aktívan használja majd. A nemzetközi tapasztalatok⁵ azt mutatják, hogy a legkiválóbb munkaerő eleve el sem kötelezi magát a hadsereg mellett, ha nem látja biztosítva életpályáját szolgálati viszonya megszűnése után.

Az önkéntesekből álló, lojális, elkötelezett, szaktudással rendelkező professzionális haderő a cél, ezért a fenti három pillér irányában eredményeket szükséges felmutatni. Ennek megfelelően a toborzás, bekerülési feltételek, a pályán tartás és a (humán) rekonverzió hatékony stratégiája szükséges. Az önkéntes haderők állománya ugyanis jelentős áldozatot vállal az ország biztonságáért, ám különböző szervezeti és kulturális okok miatt korlátozott az alkalmassága a civil társadalomba visszailleszkedésre. A hozott áldozatok elismerése mellett össztársadalmi érdek szolgálati viszonyuk végeztével visszasegíteni őket a társadalomba.

III. REKONVERZIÓ TÖRTÉNELMI GYÖKEREI

A hadsereg, időben magát az államot megelőző szervezet,⁶ amely problémáinak (felszerelés, logisztikai, irányítás, toborzás, társadalomba visszailleszkedés stb.) több évezredes története van. Számos példát találhatunk, melyek között az ókorból is láthatunk máig ható példákat. Az ókortól látjuk, hogy a kiszolgált katonák visszailleszkedésének eseteit a történetírás, legendák, sőt mesék is megőrkítik. De miért volt mindig is nem csupán a hadseregek, hanem össztársadalmi probléma a kiszolgált katonák visszailleszkedése? Egyrészt a háborúskodással együtt járó terhek, lelki és fizikai sérülések nem teszik lehetővé az élethosszig tartó szolgálatot. Másrészt történelmi vagy politikai okokból leszerelt katonák „szélnék eresztése” mindig is óriási társadalmi kockázatot⁷ jelentett, amelyet minden felelősen gondolkodó vezető kezelte. A humán rekonverzió szükségessége nem merült fel, ameddig a katonáskodás a módosabb társadalmi rétegek privilégiuma és egyben kötelezettsége volt.

Az *ókori görög* nehézgyalogosok (hoplita) eleve földbirtokkal rendelkező parasztok, a lovasok pedig a társadalom elitéből verbuválódtak, akik eleve rendelkeztek annyi vagyonnal, hogy lovat tarthassanak fenn. Őket kiegészítették ugyan népfelkelő jellegű könnyűgyalogosokkal, de az ilyen egységek száma poliszonként csak ritkán volt nagyobb ezer főnél. Különleges helyzete volt Spártának, ahol a polgárság csakis katonáskodással foglalkozhatott és a kereskedelmet, valamint az iparűzést eleve tiltották számukra. Ám a rekonverzió szükségessége e polisz állami berendezkedése és a társadalom militarizált

⁵ Szekeres István ny. altábornagy: Rekonverziós feladatok a Magyar Honvédségben az önkéntes haderővé válás után. Konferencia jegyzőkönyv 2005.12.06.; Göd; 8-9. oldal

⁶ A Dzsingisz kán (1167-1227) törzs-nemzetségi hadserege messze felülmúlta a korabeli államok hadigépezetének hatékonyságát.

⁷ A fekete sereg Hunyadi Mátyás (Kolozsvár, 1443. február 23. – Bécs, 1490. április 6.) állandó zsoldoshadseregének magja volt, amely tagjai a király halála után délvidéken fosztogattak, sőt Nándorfehérvár átadását a töröknek is megkísérelték.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 2. szám

jellege miatt eleve fel sem merült: 30 éves koruk előtt össze sem költözhetek családjukkal (még ha házások is voltak) és 60 éves korukig hadkötelesek maradtak.

Az ókori Róma hadszervezetének (comitia centuriata) alapja Servius Tullius⁸ király nevéhez kötődik. A polgárokat öt vagyoni osztályba sorolta, amely századok (centúriák) kialakításának alapja volt. A legmagasabb vagyoni osztályba tartozókból 98 századot állított ki, amelyekből a leggazdagabbak alkották a lovas századokat, a többiek a nehézfegyverzetű gyalogság alapját képezték. A második harmadik és negyedik vagyoni osztályba tartozók osztályonként húsz-húsz századot állítottak ki, valamint az ötödik osztály 30 századával együtt ők alkották a könnyűfegyverzetű gyalogságot. Külön két-két századba sorolta a harcolókat támogató kézműveseket. Vagyon volt tehát az alapja az egyes századok fegyverzetének: minél módosabb vagyoni osztályba tartozott a hadköteles, annál költségesebb fegyverzettel kellett rendelkeznie. A vagyonnak pedig rekonverziós hatása is volt: a hadköteles nem lehetett nincstelen, így a fegyveres összecsapások után rendszerint megfelelő vagyonnal rendelkezett a polgári élet folytatásához.

Az ókori görög és római szabályozások sem garantálták a hazatérők rekonverzióját, amely kudarcát leginkább az úgy nevezett *adósrabszolgaság* intézményének kialakulása és megerősödése mutatja. Ez a rabszolgaságnak az a formája, amellyel a fizetésképtelen római polgárt a hitelezője rabszolgaságba taszíthatta. A hitelező ünnepélyes szöveg elmondása mellett a praetor elé vitte, aki rabszolgává minősíthette az adóst. Az adóst minősítése pillanatától rabszolgának tekintették, így védekezésre sem nyílt lehetősége. Ha nem lépett fel senki kezesként és nem fizette ki az adósságot, akkor a hitelező legfeljebb hatvan napig tarthatta bilincsben. Ha ez az időszak eredménytelenül telt el, az adóst megölték vagy a Tiberisen túlra adták el (Rómán belül nem lehetett a rabszolgává tett polgárt eladni). A császárság korában a rabszolgává válás okai kibővültek (például a római hadseregből dezertálók rabszolgává váltak), de az adósrabszolgaság intézményét i.e. 326-ban eltörölték. Az adósrabszolgaság betiltása után az adósnak „csupán” le kellett dolgoznia tartozását⁹. I.e. 594-ben az ókori Athénban a szólóni alkotmány törölte el az adósrabszolgaságot: minden adósrabszolgát felszabadítottak, a külföldre eladottakat állami pénzen visszavásároltak és adósságaikat mind az állammal, mind a hitelező polgártársakkal szemben eltörölték, valamint az adósok elkobzott birtokait visszaszolgáltatták.

Az ókori Róma esetében (i.e. II. században) a rekonverzió szempontjából megdöbbentő jelenséget találunk: a római polgároknak ugyanis 46 éves korukig, ha lovasok voltak, tíz éven át, ha gyalogosok, húsz éven át kell katonai szolgálatot teljesíteniük, kivéve azokat, akiknek¹⁰ vagyona kevesebb négyszáz denariusnál. Ez azt jelenti, hogy ha nem rendelkeztek megfelelő vagyonnal, ez katonáskodásra eleve „alkalmatlanná” tette őket – elébe menve a későbbi rekonverzió szükségességének.

⁸ Az ókori Római Királyság 6. uralkodója (Kr. e. 578–534). Nevéhez fűződik a római hadkötelezettség és az adórendszer kialakítása.

⁹ Földi András-Hamza Gábor: A római jog története és institúciói, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2005 p. 195.

¹⁰ Szükséghelyzetben őket is behívták gyalogos vagy tengeri szolgálatra.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 2. szám

A hadkötelezettség és magánvagyon közötti kapcsolat i.e. 107-ben szűnt meg először a történelemben. A szolgálatát befejező katonáról való gondoskodás bevezetésének történelmi gyökerei az i.e. I. századig nyúlnak vissza, amikor Gaius Marius 11 afrikai hadjárata során nem csak hivatásosokat, hanem római önkénteseket is vihetett. A *capite censi*, azaz a „fej szerint becsültek” hamar bizonyították rátermettségüket, de Róma vezetői sokáig nem értették meg milyen veszélyeket jelent, ha passzívak maradnak a rekonverzió során: évszázadokon át a római légiónak a hadvezérekhez voltak hűségesebbek az állam helyett, ami Róma történelmét többször alapjaiban befolyásolta.¹² Ezt felismerve a bevonuló újoncok először a hadvezérnek, majd a császárnak tettek esküt. Az *evocatio*, azaz kiszolgált római katonák, akik a szenátus által küldött megbízott (legatus) felszólítására (*evocatio*) újra szolgálatba álltak. Gyakorlottságukat, helytállásukat, kipróbáltságukat és megbízhatóságukat minden hadvezér rendkívül nagyra becsülte, ezért rangban és zsoldban közvetlenül a századosok (*centuriok*) után álltak és kizárólag fegyveres ütközetben vetették be őket. A katonáskodás terheinek átvétele a módosabb osztályoktól ekkor kezdődött és néhány évszázadnyi kitérő (például lovagkor) után a mai napig tart. Ennek hatására a vagyontalan vagy szerényebb vagyonnal rendelkezők rekonverziója állami feladattá vált. A kezdetektől érdemi és felelős választ kellett és kell adni az önhibáján kívül leszerelt katona rekonverziójára, függetlenül a szolgálati ideje hosszára, hiszen ők életük legaktívabb szakaszában elköteleződtek, átvették a fegyveres küzdelem terhét a társadalom többi tagjától és akár békeidőszakban is kockáztatják életüket. Történelmi tapasztalatok alapján hogyan ismerte el az államon keresztül a társadalom az egyén (*harcos*) erőfeszítéseit a szolgálat leteltével? Kutatásaim alapján négyféle módon. Először (*termőföld*)¹³ vagy más célú ingatlan juttatásával, bizonyos kiváltságok, mentességek (*immunitas*) biztosításával, amelyek mellé, majd ezek helyébe – a termelőerők fejlődésével – pénz lépett. Nézzük ezeket részletesen.

A leszerelők jogosultsága a római polgárjog volt: kevésbé urbanizált területekről érkezők katonai szolgálatuk befejeztével – jutalmul – római polgárrá¹⁴ (*civitas Romana*) váltak. Mit jelentett ez esetükben? A *civitas Romana* jogok és kötelességek sorát jelentette. Ide tartoztak a szavazati jog, a szerződés kötés joga, az érvényes házasságkötés joga, az

¹¹ Caius Marius (Cereatae, Kr. e. 157 – Róma, Kr. e. 86. január 13.) néppárti római politikus, hadvezér, hétszeres *consul* és az *optimata* Lucius Cornelius Sulla kériellenfele volt.

¹² 235. március 20-án került hatalomra Maximinus Thrax – megnyitva ezzel a katonacsászárok sorát. Maximinus hároméves uralmával kezdődött meg az úgy nevezett katonacsászárok 284-ig tartó zűrzavaros korszaka az ókori római történelemben, amely során egy uralkodó megközelítően két esztendőig uralkodott.

¹³ A földosztás jelentőségét a leszolgált katonák esetében a mai napig nem lehet eléggé hangsúlyozni. Az első világháborúban a földosztás lehetőségét eleve meglebegtették a bevonulóknak. A világháború után Teleki Pál gróf kormánya leszerelt katonáknak is jutott termőföldet, a Kállay-kormány pedig még nagyobb arányú, hazánk termőterületének közel 90%-át érintő földosztást tervezett. A termelőeszközök, termelési ismeretek és tőke hiánya miatt napjainkban termőföldet nincs értelme osztani, de a közszolgálatban egyedül álló a katonák szolgálati lakás piaci ár alatti megvásárlásának jogosultsága.

¹⁴ Havas László – Németh György – Szabó Edit: Római történelmi kézikönyv. Budapest: Korona Kiadó. 2001.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 2. szám

öröklés joga, az adófizetés kötelezettsége, de még a tóga viselésének joga is csak a teljes jogú római polgárt illette meg. A katonai pálya még a római polgárjoggal rendelkezőknek is többletjogosultságot adott: megnyitotta a politikai és közigazgatási pálya lehetőségét. A hivatali karrier (*cursus honorum*) rendjét először ugyanis Kr. e. 197-ben szabályozták: a *consulatus* előtt kötelezővé tették a *praetura* (*praetori* tisztség) viselését, valamint a Kr. e. 180-ban hozott *lex Villia annalis* a *quaestura*¹⁵ viselését egy évtizedes katonai szolgálathoz kötötte. A katonai múlt és a vele járó fegyverzettség, elkötelezettség évszázadokon át pozitívan hatott Róma politikájára és a közigazgatásának moráljára.

A leszerelők *kiváltságai* a végtisztesség, büntetések és közérdekű munkák területén mutatkozott meg. A katonák béréből rendszeresen levontak bizonyos összeget, amely a temetési költségeket fedezte: ha békeidőben történt a haláleset, külön szertartás keretei között helyezték örök nyugalomra, ha háborúban, akkor általában a halottakat tömegesen égették el. Bűncselekmények (*delicta*) elkövetése esetén a büntetés-végrehajtás során bizonyos büntetések¹⁶ (botozás, vadállatok elé vetés, bányamunka, hajóépítés stb.) volt katonákkal és később gyermekeikkel szemben nem voltak végrehajthatóak. Kiváltságos városba költözve a város polgárait megillető kiváltságok a veteránokat is megillették. Közmunkát¹⁷ viszont kötelesek voltak végezni. Adószedésre sem voltak kötelezhetőek,¹⁸ de ha elvállaltak ilyen munkakört, akkor semmilyen megkülönböztetésben nem részesültek. A leszerelők juttatásai közül – tekintve az ókori értékek hierarchiájára – a *földjuttatás*. (Ez nem feltételen jelentet termőföldet.¹⁹) A földmérők ilyenkor nagy kiterjedésű, négyzet alapú területeket mértek ki és adtak át a veteránoknak a leigázott népek földjeiből. Sulla intézkedései között szerepelt hűséges katonáinak megjutalmazása: törvényt (*lex Cornelia agraria*) hozott, hogy „szerte Itáliában az egyes városokhoz tartozó nagy kiterjedésű, meg nem művelt, vagy büntetésként elkobzott földeket ... a vele harcoló 23 légió kiszolgált katonái között osztotta szét.” Augustus császár 300 000 veteránt²⁰ szülőföldjükön vagy a meghódított területeken, kolóniákban telepített le a provinciákon. A császár letelepítési intézkedései egyaránt célozták a veteránok rekonverzióját, a meghódított területek pacifizálását és romanizálását, valamint a császár azon szándékát, hogy ne fegyverforgatásban jártas veteránok a későbbiekben a fiatal császárság stabilitását ne veszélyeztethessék. A veteránok épületei a kolóniákban a római városokra jellemző építési technikát és formát idézték: számos lakásra osztott, társasház jellegű építményekben (*insulae*) laktak, amelyben egy-egy veterán család élt. A megszállás természetesen a római hadigépezet feladata maradt, de ha mozgósításkor ezeket elvezényelték, a megszállás a

¹⁵ Legalacsonyabb rangú római választott tisztviselő.

¹⁶ Ulpianus a *De officio proconsulis* harmadik könyve

¹⁷ Ulpianus a *De officio proconsulis* negyedik könyve

¹⁸ Paulus a *De cognitionibus* egyetlen könyve

¹⁹ Hazánk területén, Pannóniában letelepett veteránok például fellázdak, mert sokuk köves vagy mocsaras, terméketlen földet kapott (Kunc Adolf- Kárpáti Kelemen: Szombathely-Savaria r. t. város monographiája. 1880-94).

²⁰ *Res Gestae*, azaz Augustus császár által megfogalmazott szöveg (Kr.u. I. század), melyben Augustus maga számol be tetteiről.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 2. szám

kolóniák feladata maradt. A negyed évszázados – praetorianusok esetében 16 éves – katonai múlt a kolóniák lakóinak mindennapjaira rányomta bélyegét: leszerelésük után még évtizedekig utolsó harci egységük tagjaként határozták meg magukat és sokuk annak támaszpontja mellett telepedett le. Sokan helyi asszonyt vettek feleségül. Fiaik is gyakran szereltek fel, illetve lányaik váltak katona vagy veterán feleségévé.

A leszerelők „letéti pénztára” volt a kiválasztott signiferek által őrzött összeg. A katonák ugyanis a nekik juttatott *donativum* (császárok által jeles alkalmakkor osztott pénzjutalom) felét helyezték letétbe a jelvényeknél és ott maguk őrizték, nehogy a sátorközösség tagjai elpazarolják. A szolgálati kiadásait a rendes ellátmányból fizették, de az összes donativum felével tábori magánvagyonuk gyarapodott. Ennek célja volt, hogy a katonák állhatóságát (dezertálás esetén a donativum elveszett) vagyonuk féltése által növeljék. Századonként tíz zsákot osztottak ki, melyekben ezt az összeget letétbe elhelyezték és „leszerelési segélyként” jutatták vissza. Melléjük adtak egy tizenegyediket is temetkezési költségek begyűjtése céljára, hogy ebből fedezzék a sátorközösség elesett tagjainak temetkezését.

IV. REKONVERZIÓ NEMZETI GYÖKEREI

A hazai rekonverzió gyökerei a XVIII. századig nyúlnak vissza. *Mária Terézia* magyar és cseh királynőt és tanácsadóit az osztrák örökösödési háború, valamint a hétéves háború tapasztalatai meggyőzték, hogy a hadsereg szervezetében komoly reformokra van szükség. Ennek megfelelően már nem csak háborúk alkalmával toboroztak, hanem állandó, hivatásszerű hadsereget állítottak fel. Az alakulatokat a továbbiakban pedig nem településeken szétszórva tartották, ahol azok polgárai voltak kötelesek ellátásukról gondoskodni. Ezentúl az egyes csapatokat nagyobb egységekben (ezredenként) együtt állomásoztatták és az államhatalom központilag gondoskodott ellátásukról, majd kiválásukról (obsit, a német Abschied, azaz elbocsátás szóból). Az obsit jelentősége abban állt, hogy az obsitlevéllel rendelkezőt ismét nem lehetett katonaságra kényszeríteni.

*I. Ferenc*²¹ Franciaországgal vívott vesztes háborúja (1806) miatt elvesztette a birodalom dél-német és itáliai területeit. A magyar nemesi felkelés csúfos kudarcot vallott, ezért új utat választott. Haderejének utánpótlása érdekében szentesítette *a katonai segedelem gyanánt a magyar ezredekhez 12,000 ujoncznak megajánlásáról, és a toborzás visszaállításáról szóló 1807. évi I. törvénycikket* 22 1. §-a szerint „hogy a katonai pályára lépők nagyobb kedvet kapjanak: otthon hagyott vagyonukról kellőképen gondoskodni kell; s javaikat az illetékes hatóság, még pedig vármegyékben a földesur hozzájárulásával, azonnal írja össze, és ingyen a polgári árvagondnokság felügyelete alatt őriztesse; azon katonáknak pedig, a kik husz évi szolgálat után elbocsátó-levelet kaptak, a következő kedvezmények adassanak, ugymint: hogy a fejadó személyes terhe, valamint a közmunka, ugyanis ut,

²¹ I. Ferenc (Firenze, 1768. február 12. – Bécs, 1835. március 2.) Német-római császár és német király, majd osztrák császár, magyar és cseh király, lombard-velencei király

²² <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5026>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 2. szám

töltés és hidak építése s javítása, úgyszintén a hivatalos levelek ingyenes szállítása alól is fölmentve legyenek. Oly helyeken pedig, a hol társas-házak vannak, valami munka vagy mesterség teljesítése fejében, mindenütt ingyen fogadtassanak be; ezek a kedvezmények továbbá a rokkantakra, feleségeikre, sőt mindkét nembeli gyermekeikre is, a meddig atyjokkal egy kenyéren élnek, olyképen terjesztessenek ki, hogy az ily gyermekek árva- és szegényházakba, valamint segélydjakra, mindenkor tiszteletben tartván az alapítók szándékát, első sorban vétessenek föl: mesterségök és keresetök után végre az ilyen rokkant és a mondott módon levéllel elbocsátott katonák sehovassanak meg.”

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc leverését követően a legénységi és főleg a tisztai állomány az Osztrák-Magyar Monarchia Hadseregébe be nem léphetett, sőt üldözött volt, élete folyamatosan veszélyben forgott, illetve legtöbbjük a fegyverforgatáson túl máshoz nem is értett. Akik ennek ellenére nem választottak új hazát, sokszor különös módját választották a társadalomba visszailleszkedésnek. A bujdosó honvédeknel „az a körülmény, hogy Szeged hatalmas tanyavilága a városból rajzott ki, mint ahogy falvak egész sora is kirajzott, magával hozta az iskoláztatás igényét is. Olyan tanítóval, amilyen éppen akadt. A menekülő katonának mindenestre kapóra jöhetett ez a megbízatás, hiszen kosztot és kvártélyt kaphatott, ha átmeneti időre is. Bujdosók réme volt a tél minden időkbén.”²³

A következő és szerencsére ezúttal intézményesített – máig példaként emlegetett – rekonverziós mérföldkönek tekinthető a katonákról való gondoskodások sorában a *véderőről szóló 1868. évi XL. törvénycikk*.²⁴ A „38. § Altiszteknek, a kik tizenkét évig s e közben legalább nyolcz évig mint altisztek tetteleg szolgáltak a hadseregben, a hadi tengerészetnél, vagy a honvédtörzsek és osztályoknál, és magukviseletéről kedvező igazolványt nyertek, igényök van alkalmazásra akár valamely közszolgálatban, akár pedig az állam által segélyezett vasuti, gőzhajózási és egyéb vállalatoknál. Ezen határozat foganatosítása külön törvény által fog szabályoztatni.”

A hivatkozott törvény meg is született: ez lett az 1873. évi II. törvénycikk a kiszolgált altisztek alkalmazásáról.²⁵ A törvény alapvetően meghatározott állami munkaadóknál, bizonyos munkaköröket kiszolgált és leszerelő altisztek számára tart fenn és alábbi jogosítványokat rögzíti:

- „3.§ Ebbeli igényük kielégítése tekintetéből az 1. és 2. §-ban megjelölt altisztek részére:
1. bizonyos szolgálati állomások kizárólag fenntartatnak;

²³ Kutasi (Brunner) Ödön: A szegedi tanyai iskolák története. (1928.) (Kézirat.) Az adat „öse” föltehetően Reizner János: Szeged története III. (1900) 292. o

²⁴ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5362>

²⁵ A törvénycikk 1. §-a kimondja: „Azon altisztek, kik a hadseregben, a hadi tengerészetnél vagy a honvédtörzseknel és osztályoknál tizenkét évig, s e közben legalább nyolcz évig mint altisztek tetteleg szolgáltak és magukviseletéről kedvező igazolvánnyal vannak ellátva: ez által igényt nyernek akár közszolgálatban, akár pedig az állam által segélyezett vasuti, gőzhajózási és egyéb vállalatoknál leendő alkalmaztatásukra.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 2. szám

2. más állomások betöltésénél pedig, egyéb kérelmezők felett, elsőbbségi jog biztosítják.

4. § Azon, akár állandó, akár ideiglenes állomások, melyek kiszolgált altisztek számára tartatnak fenn, a következők:

a) minden hivatalozgalmi és alsóbbrendű felvigyázói állomás a közös és a magyar királyi ministeriumoknál, a horvát-szlavon országos kormányznál és a fiumei királyi kormányzó-ságnál, valamint a magyar államban létező törvényszékeknél, bírósági s egyéb hivataloknál, fegy- és más olyan intézeteknél, melyek egészben vagy részben államköltségen tartatnak fenn;

b) ugyanezen állomások a köztörvényhatóságoknál felerészben;

c) minden, a hivatal- és irodaszolgalmi, s az alsóbbrendű felvigyázói és kezelési szolgálat körébe tartozó állomások, az állam által javadalmazott vagy biztosított azon vasúti, gőzhajózási és egyéb vállalatoknál, melyek jövőre engedélyeztetni fognak, vagy a melyek már engedélyeztettek és alapszabályaiknál, engedélyokmányaiknál fogva vagy egyébképpen kötelezve vannak, a szolgálati állomások betöltésénél kiszolgált altiszteket figyelembe venni.

5. § A 4. § a) b) és c) pontjaiban elősorolt hatóságok, törvényszékek, bírósági és egyéb hivatalok, intézetek és vállalatok, azon irodai és kezelési alsóbbrendű hivatalnoki állomásaik betöltésénél, melyekre már fizetésben levő kebelbeli hivatalnokok vagy nyugdíjasok nem találhatók: az ezen szolgálatra teljes képességüket igazolt igénynyel bíró altiszteknek más pályázók felett elsőbbség adatik. *Ugyanazok a rendőrségi és pénzügyőrségi állomások betöltésénél is hasonló előnyben részesülnek.*” Másfél évszázada a társfegyveres szervezetek (rendőrség, csendőrség, határőrség stb.) legénységi állományának utánpótlása – mai fogalommal: közszolgálati átjárhatóság – kiszolgált katonákból is történhetett. Prof. Dr. Szakály Sándor, az MTA doktora így fogalmaz: „Kissé más volt a csendőrségi állomány – a tiszthelyettesi állomány – helyzete. Csendőr az lehetett, aki a kötelező két éves katonai szolgálatát letöltötte. A honvédségben legalább tisztviselő – őrszemély, tizedes, szakaszvezető – rendfokozatot ért el s megfelelő szellemi és fizikai képességekkel rendelkező és a testületbe történt felvétele után másfél évi próbaszolgálatot teljesített, közben elvégezte a járőrtárs iskolát.”²⁶

A törvény 3. § - 5. §-ai visszaköszönek mindazon szabályozókban, amelyek az államigazgatásban és az állami vállalatokban foglalkoztatást tartalmazták. Mindez differenciáltan, a volt katonák beosztásához, képzettségéhez és képességeihez kapcsolódóan történt: a betanított munkától, hivatalsegéden át a (felső)vezetői, igazgatósági munkakörökig.

A trianoni békeszerződés rendelkezései szerint a magyar haderőt kizárólag önkéntes jelentkezés útján lehetett feltölteni (önkéntes haderő), amelynek elősegítése érdekében a *magyar királyi honvédségről szóló 1921. évi XLIX. törvénycikk* külön szakaszban rendelkezett: korszerű és az önkéntes jelentkezésre alapított kiegészítési rendszerrel vele járó újítás a törvénycikkben a legénységnek a katonai szolgálat ideje alatt polgári életpályákra

²⁶ Szakály Sándor Fn24 2011. június 14.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 2. szám

való szakszerű előkészítésének, illetőleg továbbképzésének bevezetése. A törvény 23. §-a szerint „A m. kir. honvédség legénységi állományú tagjait tényleges szolgálatuk ideje alatt polgári életpályákra – a katonai szolgálat által megengedett keretek között – szakszerű kiképzésben, illetőleg továbbképzésben kell részesíteni.”

A honvédség, vámőrség, folyamőrség és csendőrség kötelékében szolgálatot teljesített legénységi állományú egyéneknek a köz- és magánszolgálatban alkalmazásáról szóló 1931. évi III. törvénycikk 2. §-a megállapítja továbbá, hogy „Az első §-ban meghatározott igényt az érdekeltek megszerzik, ha azt egyébként valamely elvállalt szolgálati kötelezettségük nem akadályozza: 1. altiszti, valamint az ezekkel egy tekintet alá eső állásokra 6 évi tényleges szolgálati idő eltöltése után; 2. állami rendszerű kezelői, az állami üzemeknél és közforgalmú vasúti vállalatoknál a segédtszti, valamint az ezekkel egy tekintet alá eső állásokra 6 évi tényleges szolgálati idő eltöltése után és a középiskola IV. osztályának sikeres elvégzése esetén, végül 3. az e törvény alá eső és az irodakezelési szakhoz tartozó tisztviselői állásokra, 12 évi tényleges szolgálati idő eltöltése után és ugyancsak a középiskola IV. osztályának elvégzése esetén.” A törvény differenciált életpályák lehetőségét teremtette meg azok számára, akik igényelték és megfeleltek, valamint a háborús, rokkantsági jóvátételhez kapcsolódó trafikokon és egyéb intézményeken túl számos állami szerv, állami tulajdonban álló cég és a közszolgálat biztosított – törvényi kötelezettséggel – lehetőségeket.

A *második világháború* utáni időszakban hosszú ideig sorozott haderő működött, így a rekonverzió jelentősége elhalványult és a katonaságtól kiváltak érdekeivel ellentétes tendencia indult el. Egyrészt a katonai szolgálat leteltével a sorkatonák intézményesített segítséggel folytatták civil életüket. Másrészt a szolgálati idő letelte előtti leszerelést minden rendfokozat mellett, de különösen a tiszti állománynál közel hazaárulásnak tekintették. A szovjet típusú Néphadsereg olyan zárt intézmény volt, amelyben történelmi okokból sem volt jellemző a szolgálati idő letelte előtti intézményesített kiválás. Rekonverzió szempontjából nem, de a közszolgálati jogviszonyok közötti átjárhatóság esetében lényeges jogforrás volt ebben az időszakban a *fegyveres erők és fegyveres testületek hivatásos állományának szolgálati viszonyáról szóló 1971. évi 10. számú törvényerejű rendelet (Tvr.)*, amely 1971. június 1-jén lépett hatályba. Az 1971. évi 10. tvr. a szolgálati nyugdíjrendszer részletes szabályait a 22/1971 (VI.1.) számú kormányrendelet tartalmazta, amely személyi hatályát kiterjesztette a tűzoltókra is. A törvényerejű rendelet alapján a fegyveres és rendvédelmi szervek legénységi állománya esetében a sorkatonai szolgálat letöltése előfeltétel volt, így a már kiképzett emberek szerelhetek fel.

A *rendszer váltást követően* a 155 000 fős Magyar Néphadseregnek reagálnia kellett a társadalmi változásokra. A kezdeti bizonytalan politikai folyamatok e magas létszám fenntartását indokolták volna, de ennek gazdasági feltételei nem álltak fenn. A hadsereg felére csökkentése 1995-ig teljesen szabályozatlanul és spontán történt. Voltak ugyan humán szervezeti intézkedések, honvédelmi miniszteri utasítások, humánstratégiák, viszont mindig eseti jelleggel és nem folyamatosan intézményesített formában. Egyrészt a döntéshozók nem ismerték fel, hogy a hidegháborús viszonyok már a múlté és a Magyar Honvédség

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 2. szám

dinamikus viszonyba került a munkaerő-piacca, ezért a sorállományra többé nem lehet építeni a létszámgazdálkodást. Másrészt a Magyar Honvédség az egyoldalú jogviszony-megszüntetés után nem rendelkezett olyan eszközökkel, amelyekkel a társadalomba illeszkedést támogathatta volna. A szolgálati lakások piaci ára töredéke fejében történt megvásárlásának lehetősége sem a rekonverziót szolgálta, viszont megítélésem szerint hatalmas lépés volt a leszerelők későbbi lakhatási problémájának megelőzésére. Komoly problémát jelentett viszont, hogy az idősebb állomány szívesebben választotta – amennyiben erre lehetősége volt – a szolgálati nyugdíjat, mint egy második karrier lehetőségét a számára idegen privát szférában. Szerencsére a rendszerváltással a privát vállalkozások a fiatal és középkorú állományt többnyire továbbfoglalkoztatták. Az ő kiválásuk önkéntes alapon történt, hiszen a közszféra létbizonytalansága taszította őket, a privát vállalkozások pedig magasabb jövedelmet kínáltak. A közszféra marketingje pedig eleve nem vehette fel a versenyt a privát szféráéval.

A rekonverziós szabályozás első mérföldköve a rendszerváltozást követően a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról szóló 1991. évi IV. törvény volt. A törvény számos²⁷ módosítást élt meg és a mai napig hatályos. Célja²⁸ a foglalkoztatás elősegítése a munkanélküliség megelőzése és hátrányos következményeinek enyhítése, amely érdekében a Kormány, a helyi önkormányzatok, továbbá a munkaadók és a munkavállalásra jogosultak, valamint az utóbbiak érdekképviselői szervezetei együttműködnek. A törvény hatálya nem csupán magyar állampolgárokra terjed ki, hanem menekültekre, oltalmazottakra, menedékesekre, bevándoroltakra és letelepedettekre is kiterjed. Milyen konkrét segítséget ad a munkanélkülieknek a törvény? Az állami foglalkoztatási szerv a munkahelykeresést, a munkához, valamint a megfelelő munkaerőhöz jutást, továbbá a munkahely megtartást munkaerő-piaci szolgáltatásokkal segíti elő. Ez magában foglalja a munkaerő-piaci képzéseket, kereset-kiegészítést, képzési támogatást, keresetpótló jutást. A törvény nem csak a munkanélküliség felszámolását célozza, hanem szabályozza a munkaerő bővítés támogatásait, a munkahelykeresőknek vállalkozóvá válását, a munkahelyteremtés és -megőrzés támogatását, valamint munkaerő-piaci programok támogatását. A törvény hatékonyan kezeli – a nehéziparból kiválókat követően (kohászat, bányászat stb.) – mára a leszerelők munkaerő-piaci beilleszkedését is. Fontos kiemelni, hogy a jogszabály a teljes hazai munkaerőpiacot célozza és csak marginálisan a Magyar Honvédséget. 1992-ben ennek kiküszöbölésére decentralizálási törekvés indult meg: a Magyar Honvédség Szociálpolitikai Alapítványa sikeresen pályázott átképzési támogatásokért a Munkaerőpiaci Alapnál. Az alapítvány viszont képtelen volt hathatósan felhasználni a pályázati összeget, amelyet kénytelen volt a Munkaerőpiaci Alapnak később visszautalni.

A második rekonverziós mérföldkövet a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény hatályba lépése, amelynek hatálya 1996. július 06. és 2001. december 31. között a katonákra is kiterjedt. A törvény előzmé-

²⁷ A törvénytöveget hatálybalépéstől 2015.05.25-ig 549 ponton módosították.

²⁸ A törvény 1. §-a

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 2. szám

nyei között szerepelt, hogy a '90-es évek derekán újabb 20 000 katona volt kénytelen megválni az egyenruhától. A fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény hozott áttörést, amely átjárhatóságot biztosított a büntetés-végrehajtás, rendőrség és az akkori határőrség irányába. A törvény 60. § (1) és (2) bekezdése megállapítja, a „hivatásos állomány tagja beleegyezése esetén – az érintett miniszterek által meghatározott feltételek mellett – rendfokozatának megtartásával más fegyveres szervhez áthelyezhető” és ez esetben „a hivatásos állomány áthelyezett tagjának a szolgálati viszonyát folyamatosnak kell tekinteni”. A törvény alapján a leszerelők 45 éves életkorig hivatásos állományba akár visszavehetőek²⁹ is voltak, ha szolgálati viszonyuk csoportos létszámleépítés vagy átszervezés miatt szűnt meg. Ezzel nem csak a kiválás, hanem kiválást követően az egyenruhába „visszaöltözés” törvényi garanciái is megvoltak. A törvény hatáskörét javította, hogy a honvédelmi tárca személyügy szervei állandó kapcsolatban álltak a munkaügyi központokkal, az illetékes megyei munkaügyi központhoz irányították a leszerelőket, valamint megtanulták kezelni a csoportos létszámleépítéseket.³⁰ Ez a munkanélküliségtől „csupán” ezer főt mentette meg³¹, de hatalmas eredmény, hogy végre egyáltalán létezett intézménye a rekonverciónak. A Munkaerő Központok tovább javították az elhelyezkedni vágyó volt katonák munkaerő-piaci pozícióit. A hivatásos állomány mellett gondoskodni kellett az akkor még létező sorállomány rekonverziójáról is. A pártállam idején természetes volt, hogy a sorállományt leszerelését követően a munkahe-lye visszavárta. (Az igazsághoz hozzátartozik, hogy ennek oka részben a büjtött vagy kapun belüli munkanélküliség volt, amelyet a pártállam nem engedett felszámolni, így a rendszerváltás előtt – gazdaságtalanul – olyanok is foglalkoztatási jogviszonyban álltak, akik munkájára valójában nem volt szükség.) A piacgazdasággal ez a „paradicsomi állapot” megszűnt: már bevonulásakor a sorállomány fele jelezte munkanélküli státuszát. Ennek hatására megkezdődött a kiképzési időn túl a sorállomány szakmával ellátása, át- és továbbképzése, amelyen kétezer³² vettek részt.

Az ezredfordulón a Magyar Honvédség létszáma ismét csökkent 23 000 fővel, amelyre a személyi állomány pihentetésével és szociális gondoskodásával kapcsolatos feladatokról szóló 31/2002. (V.3.) HM rendelet, valamint a személyügyi, szociális és rekonverziós feladatok végrehajtásáról szóló 33/2003. (HK 11.) HM humánpolitikai helyettes államtitkári szakintézkedés (*harmadik mérföldkő*) volt a tárcaszintű válasz. A HM rendelet pénzbeli és természetbeni támogatások jogalapját teremtette meg a Magyar Honvédségből önhibájukon kívül kiválók részére. Pénzbeli támogatásnak minősült az egyszeri szociális juttatás, nyugdíjas otthoni szociális támogatás, pályázatok önrészeinek biztosítása, valamint közös-

²⁹ 1996. évi XLIII. törvény 56. § (1) bek. a)-c) és 64. § (1) bek.

³⁰ Nadas János: Módszer a munkanélküliség megelőzésére – a gyors reagálás projekt alkalmazásának néhány tapasztalata. Humán Szemle 1998/1. szám

³¹ Nadas János: Módszer a munkanélküliség megelőzésére – a gyors reagálás projekt alkalmazásának néhány tapasztalata. Humán Szemle 1998/1. szám

³² Molnár Ferenc: A sorkatonai szolgálat intézménye a NATO csatlakozás küszöbén. In.: Magyarország a NATO csatlakozás küszöbén (MTA Stratégiai Kutatások, 1999)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 2. szám

ségi programok támogatása. Természetbeni támogatásnak pedig a prevenciók ellátások, biztosítások, kiegészítő egyenruhával ellátás, foglalkozás elősegítő képzések, valamint a visszailleszkedés támogatások. Rekonverziós szempontból a két utóbbi jelentősége kimagasló. A foglalkozás elősegítő képzések támogatása³³ során a Magyar Honvédség átvállalta az Állami Foglalkoztatási Szolgálat által szervezett foglalkoztatást elősegítő képzés költségének a leszerelőt terhelő részét. A visszailleszkedés támogatás³⁴ pedig a visszailleszkedést segítő képzések részbeni-egészségszerű, de legfeljebb 100.000 Ft-ig történő átvállalását jelentette. A HM humánpolitikai helyettes államtitkári szakintézkedés a HM rendeletben megfogalmazott rekonverziós feladatok kidolgozását és végrehajtását (például foglalkoztatási költségek elszámolásának rendje, visszailleszkedést segítő szolgálatok megszervezése, kapcsolattartás az Állami Foglalkoztatási szolgálattal stb.) konkrét minisztériumi szervezeti egységekre (főosztályokra, osztályokra és irodákra) delegálta. A NATO csatlakozás vitathatatlan prioritása miatt ekkor a kisebb létszám, egészséges állományarányok, interoperabilitás, finanszírozható és hatékony hadsereg kialakítása kapott hangsúlyt a rekonverzió helyett. A rekonverzió bizonyos jelentőségét mégis ebben az időszakban egyrészt az adta, hogy a Magyar Honvédség a minőségi emberi erőforrás igényét úgy tudta kielégíteni, hogy nem hagyta figyelmen kívül a később majd leszerelők társadalmi visszailleszkedését sem. Másrészt 2002. január 1-jén hatályba lépett a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról szóló 2001. évi XCV. törvény, amelynek előmeneteli rendszere bevezette az úgy nevezett felfelé vagy kifelé elvet, így tervezni lehetett és kellett a civil életbe kilépők visszaintegrálását. Ennek érdekében a 40/2000 (HK 14.) HM utasítás már feladatul szabta olyan munkacsoportok felállítását a Honvéd Vezérkarnál, amelyek feladata elemzések és javaslatok készítése volt. Komolyabb áttörés 2010-ig a rekonverzió területén mégsem történt, egyrészt a Magyar Honvédség szűkös erőforrásai, másrészt a szükséges magasabb, azaz törvényi szabályozás elmulasztása miatt.

A *negyedik, jelenlegi mérföldkő* a Magyar Honvédség humánstratégiája³⁵ a 2012-2021. közötti időszakra. A humánstratégia 2.4. alpontja a munkaerőpiaci visszailleszkedés támogatásáról stratégiai kérdésnek tekinti a hatékony visszailleszkedést támogató, valamint a közszolgálati átjárhatóság intézményrendszerének kidolgozását. A stratégia megállapítja, hogy a „Magyar Honvédség humán erőforrás-gazdálkodásának a toborzáson át, a szolgálat alatt folytatott tudatos felkészítésen és megtartáson keresztül, a szolgálatból való kilépés támogatását is magában kell foglalnia. A szervezeti szintű, munkaerő-piaci visszailleszkedést támogató rendszernek a szervezeti és az egyéni célok összehangolásával, kiszámíthatóan, megbízhatóan, átfogóan és elfogadottan kell működnie. A szervezetből kiváló katona civil munkaerőpiacra való visszaillesztését, illetve a közszolgálat más területére átlépését előrelátóan, támogatás mellett kell megvalósítani. A hivatásos állomány tekintete-

³³ 31/2002. (V.3.) HM rendelet 8. §

³⁴ 31/2002. (V.3.) HM rendelet 7. §

³⁵ 79/2011. (VII. 29) HM utasítás 1. számú melléklete

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 2. szám

tében a visszailleszkedés támogatásának hangsúlyos eleme a más közszolgálati életútra – a HM tárcához tarozó civil közszolgálati munkakörökbe, illetve a tárcán kívüli területekre – történő átlépés és a további foglalkoztatás biztosítása, garanciális szabályozók alkalmazása mellett. A más közszolgálati pályára történő átlépéshez szorosan kapcsolódik az aktív katonai szolgálatból történő kiválást megelőzően nyújtott képzés, átképzés formájában megjelenő támogatás, alapozva a megalakításra kerülő Nemzeti Közszolgálati Egyetem képzéseire. A hivatásos állomány tagja részére a munkaerőpiaci visszailleszkedés támogatásának rendszerét a szolgálati időre (életkorra) és a rendfokozatra való tekintettel, a továbbfoglalkoztatásra irányuló állami gondoskodás fokozatos előtérbe kerülésével kell kialakítani.”

V. REKONVERZIÓ A MODERN TÁRSADALOMBAN NEMZETKÖZI KITEKINTÉS ALAPJÁN

A modern rekonverzió³⁶ először a második világháborút követően az Egyesült Államokban alakult ki, mert a háború befejezésével a hadseregből, a hadiiparból és a K+F szektorból közel tízmillió munkavállaló vált egyik napról a másikra feleslegessé. Rooseveltnak elnök ennek megfelelően 240 hivatalt alapított, és a magánszféra szereplőit bevonva, teljes körűen, szervezetten hajtották végre az elbocsátásokat.³⁷

A jelenlegi NATO tagországokban az elmúlt két évtizedben a hidegháború befejeztével vált égető kérdéssé a rekonverzió, hiszen a két szuperhatalom szembenállásának megszűnésével feleslegessé vált magas létszámú hadsereget fenntartani. A rekonverzió olyan fokú volt, hogy ezt a NATO hadseregek önmagukban nem voltak képesek ezt megoldani. Sajnos számos tagországban a mai napig nem kapja meg a rekonverzió a szükséges forrásokat.

Belgiumban a szolgálati idő lejártát követően a szerződéses katonát 3-6 havi „távozási díj” illeti meg (abban az esetben is, ha a szolgálat meghosszabbításra kerül, amely általában 4 év). Még olyan fejlett államokban is, mint *Hollandia* nem csak a toborzás, hanem a rekonverzió is feltűnően szervezetlen. A *visegrádi négyek* (Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia) regionális szervezete rendszeres katonai humánpolitikai találkozóin – a létszámcsökkentéssel összefüggésben – több ízben napirendre került a rekonverzió, de eddig érdemi döntést a V4-ek viszont nem hoztak. A V4-ek közül egyéni (országos) szinten kiemelkedő erőfeszítéseket Csehország tett a Cseh Köztársaság Hadseregétől leszerelők érdekében. A Cseh Védelmi Minisztérium olyan tanfolyamokat szervez, amelyek segítik azon katonák polgári életbe történő visszatérését, akik nem kívánják meghosszabbítani a hadsereggel a szerződésüket. Ezekre a tanfolyamokra évente szeptember végétől lehet jelentkezni. A sikeres jelentkezés feltétele a fél évtizedes szolgálati

³⁶ A modern rekonverziót az különbözteti meg az outplacementtől (magyarul: kihelyezés), hogy ez utóbbi a civil szférából elbocsátottak jogi, pszichológiai és egzisztenciális problémaival foglalkozik.

³⁷ Martha A. Redstrom-Plourd and Dr. Harold W. Stubblefield: *History of the Outplacement Industry 1960-1997* (scholar.lib.vt.edu/theses/.../etd.../Final_Dissertation.pdf) Letöltés ideje: 2015.05.26.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 2. szám

múlt. Mindig a jelentkezést követő évben indul a tanfolyami képzés a védelmi minisztérium által akkreditált oktatási intézményekben. Ezen tanfolyamok időtartama három hónap. *Szlovákiában* egyelőre nincs határozott katonai rekonverziós stratégia. *Lengyelország*³⁸ a közelmúltban tett nagy lépéseket a rekonverzió terén. *Spanyolországban* a katonai képzettségek civil diplomaként történő elismertetése folyik, valamint a hadsereghez közel álló cégekhez és beszállítókhöz közvetítik ki a leszerelőket, amennyiben erre lehetőség van. A spanyol haderő rekonverziós stratégiájáról mégis az mondható, hogy az útkeresés fázisában van. Vannak üdítő kivételek is: a *Francia Fegyveres Erők* (Forces armées françaises) már 1996-ban komoly rekonverziós intézményrendszert hozott létre a rekonverzió támogatására. Így azok a katonák, akik legalább négyéves szolgálati idővel rendelkeznek, jogosultak arra, hogy szolgálati idejük alatt, illetve annak befejezésekor a rekonverziót könnyítő oktatásban, szakképzésben és egyéb támogatásban (orientáció, a szolgálat végén nyújtandó támogatások, kedvezmények; visszailleszkedési szabadság) részesüljenek. A katonai szolgálat végén nyújtandó támogatásoknak és kedvezményeknek több formája létezik. Ezek közül kiemelkednek azok, amelyek a civil életben is használhatóak. Részleteiben: civil munkahelyhez segítő tanfolyam (maximum hat hónapig tarthat), vállalati beilleszkedési időszak, ingyenes vállalati képzés, valamint személyre szabott tanfolyamok. Ha a katona végzettsége, képzettsége és tapasztalata közvetlenül nem teszi lehetővé, hogy polgári munkakört lásson el, akkor az érintett oktatásban, szakmai képzésben részesülhet. A felmerülő költségek 25-97%-át (a szolgálatban eltöltött idő és egyéb körülmények figyelembevételével) fedezik. Az adott alakulat személyügyi szerve a katonák haderőből való távozása előtt legfeljebb fél éves fizetett szabadságot biztosít a francia katonák részére, amely kivételesen, csökkentett illetmény mellett, újabb fél évvel akár meg is hosszabbítható. A *Német Szövetségi Védelmi Erő* (*Bundeswehr*) rekonverziós stratégiája az alábbi támogató elemekre épül: szakmai képzések-tanfolyamok, igazolások civil életben hasznos katonai tanfolyamokról, költségterítések (lakhely és az új munkahely közötti utazás költsége, költözés költségei, gépjármű jogosítvány átírási költségei stb.). Az *Oszták Szövetségi Hadsereg* (*Bundesheer*) volt katonáinak visszailleszkedését a polgári életbe a katonák szakmai továbbképzésének támogatásáról szóló törvény segíti, amely azokat a konkrét intézkedéseket tartalmazza, amelyek eredményeként jó esély mutatkozik a polgári életbe való visszailleszkedésre. Ki kell emelni a szakmai kiképzés és továbbképzés az oktatási intézmények átképző tanfolyamait (tanfolyami képzés), valamint a kül- és belföldi vállalkozásoknál folyó képzésen való részvételt (vállalati képzés). E törvény hatálya csak azokra terjed ki, akik már leszolgálták a maximális (kilenc éves) szolgálati időt.

³⁸ Angyal Árpád: A rekonverzió nemzetközi tapasztalatai, kiemelt figyelemmel a Lengyel Hadsereg rekonverziós tevékenységére (A hadtudomány és a 21. század konferencia - 2014. február 13.)

VI. ÖSSZEGZÉS ÉS JAVASLATOK

A hidegháborút és a rendszerváltást követően még egyetlen ország sem tudott tökéletes rekonverziós stratégiát alkotni, annak ellenére, hogy a rekonverziós lépéseket közel minden állam tett. Az önkéntes rendszerre való áttérés még sok kérdést nyitva hagyott, így a kiléptetés intézményesülését is. Minden hadsereg humánerőforrás-gazdálkodásának a toborzáson át, a szolgálat alatt folytatott tudatos és tervszerű felkészítésen és megtartáson keresztül, a szolgálatból való kilépés támogatását is magában kell foglalnia. A rekonverzió nem csupán szociális probléma, hanem toborzási is: a legkvalifikáltabb munkaerő eleve be sem vonul, ha nem biztosított az aktív szolgálat utáni jövő, az intézményesített rekonverzió. A kvalifikált, elkötelezett bevonulók hiányában pedig nincs professzionális hadsereg sem. Ezért a szervezeti szintű, munkaerő-piaci visszailleszkedést támogató rendszernek a szervezeti és az egyéni célok összehangolásával, kiszámíthatóan, megbízhatóan, átfogóan és az érintettek által is elfogadottan kell működnie. A honvédelmi tárca vitathatatlanul rendelkezik állami támogatással saját továbbfoglalkoztatási politikájához. Tudatában van a rekonverzió fontosságával és tartalmi összetevőivel, a stratégiája körvonalazódik. Ennek során részben saját, részben a civil intézményrendszerre támaszkodik. Konferenciák is szóltak már a kérdéstről, de legtöbbször felszíni megközelítésekkel. A probléma újszerűsége miatt nem is igazán lehet tudni, hogy mekkora létszámot érint majd a rekonverzió. Nemzetközi és hazai számvetések, matematikai elemzések szerint normál esetben, azaz békeidőszakban, komolyabb válságjelenségek nélkül a haderők katona állományának kevesebb, mint tíz százaléka cserélődik évente. Megközelítőleg 5-5%-ban a tiszti, altiszti állományból és 20% a legénységi állományból. Egy részük saját elhatározásból civil karrier érdekében, családi okok miatt, illetve viszonylag rövid szolgálat után, másrészt szervezeti okból, kényszerből. Tehát a valós, szervezeti támogatást is igénylő munkaerő piaci probléma évente néhány száz főt, tehát viszonylag keveseket érint. Persze nagyon heterogén összetételt jelent, ezért a kezelés is differenciáltan kell történnjen, mint az idézett történelmi jogszabályok is mutatták. A modern társadalmakban, piacgazdaságokban a szervezeti léthez kapcsolódó kompetenciák civilben is nagyon fontosak. Nem véletlen, hogy a modern nyugat-európai piacgazdaságokban sok esetben versenyelőnyben van a leszerelt katona. A bemutatott tendenciákból és jogszabályokból látszik, hogy társadalmi szinten megoldandó kérdéstről van szó. A hazai lépések, humán „csomagok” szervezési intézkedések, miniszteri utasítások és erőforrások egy-egy időszakot ölelnek fel, de nem létezett soha a Magyar Honvédségben egy folyamatosan működő rekonverziós intézményrendszer. Nemzetközi tendenciákra, illetve az általános kormányzati lépésekre (foglalkoztatáspolitikai, kordedvezményes nyugdíj stb.) is figyelemmel erőforrás megközelítésű részletes elemzésre és konkrét cselekvési programokra van szükség. Vannak jól használható, valamint adaptálható modellek, amelyekkel a szervezeti célok, képességek és az érintett leszerelők távlati céljai könnyedén összehangolhatók. Ezeket a már működő modelleket nem kell újra kidolgozni, legfeljebb aktualizálni, majd adaptálni. Elemzések alapján a történelmi és nem-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 2. szám

zetközi kitekintésből körvonalazható, hogy a rekonverziós stratégiának több pillérre kell épülnie. Ezek lehetnek például:

1. *Lakhatás, illetve ingatlan biztosítása*: figyelembe kell venni, hogy különösen hazánkban a társadalom mobilitása alacsony. *Képzettség, szakképzettség (végzettség) biztosítása*: a civil munkaerőpiacra visszailleszkedést elősegítő (szak)képzettséget biztosító, a *hadserg által akkreditált képzések* költségeit részben vagy egészben a honvédelmi tárcának át kell vennie. Adott esetben a katonák utolsó 1-3 szolgálati évében a képzést javasolt elkezdni, őket a kiválásra tudatosan felkészíteni.
2. *Átjárhatóság garanciális biztosítása*, amely azt jelenti, hogy a volt katona karrierjét más közszolgálati jogviszony keretei között folytatja. Sokkal gazdaságosabb a volt közszolgálati jogviszonyhoz tartozó többletet megadni egy katonai körülmények között megedződött, alávétési hajlandósággal rendelkező, fegyelemhez szokott volt katonának, mint egy frissen a közszolgálatba „csöppent” jelentkezőt a nulláról képezni.
3. *Jogosultságok biztosítása*, amely magában foglalja az önfoglalkozás és az álláskeresés támogatását, a munkaerő-piaci tanácsadást, munkaközvetítést, munkatanácsadást, álláskeresési és rehabilitációs tanácsadást, szükség szerint pszichológiai tanácsadást.
4. *Tartós vagy ideiglenes kiváltságok biztosítása*, mely jelenthet munkaerő-piaci védelmet (például a munkaadó rendes felmondással nem szüntetheti meg a munkajogviszonyt az első éven vagy a TB kötelezettségeket az első éven átvállalja az állam). A kiváltságoknak egyensúlyban kell állnia a munkaadók terheivel, más különben ellentétes hatást váltanak ki, azaz a munkaerő-piaci védelem lesz az akadálya a leszerelték elhelyezkedésének.
5. *Jövedelem biztosítása*, amely jelenleg leszerelési segély (szerződéses állomány) és végkielégítés (hivatásos állomány) formájában, egyszeri juttatásként jelenleg is működik. Ezek összegét minden esetben az ország gazdasági teherbíró képességéhez kell igazítani, valamint inflációkövetővé kell tenni. Az egyszeri juttatásokkal szemben az ideiglenes, de mégis folyamatos jövedelemszerzési lehetőségek biztosítása elsődleges.

A cél, hogy a leszerelő katona megfelelő egzisztenciát tudjon kiépíteni és képzettségének és tapasztalatainak megfelelő (!) munkahelyet találjon – akár közszférában, akár a versenyszférában. Ennek megfelelően – ha csak a horizontális vonatkoztatási csoportokat tekintjük – a tisztek vezetőként, a tiszthelyettesek a közvetlen irányítóként vagy specialista-ként, valamint a legénységi állomány a későbbiekben kezelőként, betanított munkásként dolgozhasson tovább. A sikeres rekonverzió tehát nem azt jelenti, hogy találjon bármilyen állást a leszerelt katona, hanem hogy minőségének megfelelőt. Ellenkező esetben fennáll a „bűjtött munkanélküliség veszélye” és munkavégzésre irányuló új jogviszony sem lesz tartós.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 2. szám

Kulcsszavak: rekonverzió, outplacement, hivatásos és szerződéses katona, leszerelési segély, végkielégítés, jogállás

Keywords: reconversion, outplacement, professional and contracted soldier, separation pay, severance payment, legal status

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS JOGSZABÁLYOK

- [1] P. Bourdieu: Rekonverziós stratégiák in. A társadalmi egyenlőtlenségek újratemelődése, Gondolat, Bp. 1978.
- [2] Fagyal Zoltán [2005]: Változások a magyar honvédség „munkaerő-gazdálkodásában” (avagy, megkésett „munkaügyi rendszerváltás” a hadseregben) Tudásmenedzsment XXI. évfolyam 4. szám.
- [3] Dr. Krizbai János: A Magyar Honvédség Humánstratégiájának megvalósulása, avagy a puding próbája... Humán Szemle, 2006/különszám
- [4] Samuel P. Huntington: A katona és az állam Zrinyi-Atlanti 1994
- [5] Zoltán Márta: Kötelező sorozás helyett új típusú honvédelmi kötelezettségek (francia megoldás)
- [6] Belső elemző anyag az előmenetel, katonai pálya nemzetközi gyakorlatáról (1997,2003, 2005, 2006)
- [7] Magyary Program 12.0
- [8] Martha A. Redstrom-Plourd and Dr. Harold W. Stubblefield: History of the Outplacement Industry 1960-1997 (scholar.lib.vt.edu/theses/.../etd.../Final_Dissertation.pdf) Letöltés ideje: 2015.05.26.
- [9] 2012. évi CCV. törvény a honvédek jogállásáról;
- [10] 1993. évi CX. törvény a honvédelemről;
- [11] 2004. évi CV. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről;
- [12] 80/2008. (VI. 13.) OGY határozata a Magyar Honvédség önkéntes tartalékos rendszerének felülvizsgálatáról;
- [13] 2001. évi XCV. törvény a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról;
- [14] A magyar Honvédség humánstratégiája 2008-2017 (HM 53/2008)
- [15] A Magyar Honvédség humánstratégiája a 2012-2021. közötti időszakra 1. melléklet a 79/2011. (VII. 29) HM utasításhoz
- [16] 2043/2003 (III.14) kormányhatározat
- [17] 1807. évi I. törvénycikk
- [18] 1868. évi XL. törvénycikk a véderőről
- [19] 1873. évi II. törvénycikk
- [20] 1912. évi XXXI. törvénycikk a honvédségről
- [21] 1931. évi III. törvénycikk
- [22] 1971. évi 10. tvr.